

Bozkırın İzinde: Oboo Kültü ve Anlamı

On the Trail of the Steppe: The Cult and Meaning of the Oboo

Hakan Ercan¹
Muhiddin Abdulhakim
Aksoy²

¹ Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi, Tarih ABD, Cengiz
Aytmatov Kampüsü (Cal), 720038,
Bişkek, Kırgızistan
2350D01005@manas.edu.kg

² Amasya Üniversitesi Fen-Edebiyat
Fakültesi Tarih ABD, Amasya, Türkiye
muhyiddinabulhakim@gmail.com

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 22.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 19.06.2024
Yayımlanma Tarihi/ Available Online:
30.06.2024

Öz: İnanç sistemleri, tarih boyunca çeşitli faktörlerin etkisiyle biçimlenmiş olmasına rağmen, bazı kavramların varlığını sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, "Oboo" terimi, Orta Asya'da İslamiyet öncesi dönemlerde Tanrı'ya kurban ve adakların sunulduğu tepe anlamına gelmektedir. Moğolların İslamiyet öncesi dönemlerden itibaren Oboo'ya kurban sunma ritüelini gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Oboo, bir mabet olarak görülmekte olup bunun yanı sıra yol gösterici/işaret özelliğindedir. Oboo'lara yolcular tarafından adak sunulduğu görülmektedir. Bazı durumlarda Oboo'ların mezarlarla bağlantılı olduğu görülse de genel olarak bu yapıların bir yeri işaretlediği düşünülmektedir. Oboo'lar, özellikle dağ geçitlerinde bulunarak, genellikle barış ve huzur getirdiğine inanıldığı bilinmektedir. Oboo'lara yaz ve sonbaharda kurban ritüelleri yapılmakta, ardından at yarışı, güreş, okçuluk gibi etkinlikler düzenlenmektedir. Oboo'ların bahsedilen özellikleri, kültürel ve dini önemlerini günümüzde bile Moğolistan ve çevresinde popüler olmalarını sağlamıştır. Bu bağlamda, Oboo'ların kültürel ve dini ritüellerdeki sürekliliği, Orta Asya ve Anadolu'daki toplumsal yapılar üzerinde derin izler bırakmış ve bu yapıların bölgedeki halkların kolektif kimlik ve inanç sistemlerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Oboo, Türk, Moğol, Anadolu

Abstract: Although belief systems have been shaped by various factors throughout history, it is observed that certain concepts have persisted. In this context, the term "Oboo" refers to a mound where sacrifices and offerings were made to the deity in pre-Islamic periods in Central Asia. It is known that the Mongols performed the ritual of offering sacrifices to Oboo since pre-Islamic times. Oboo is considered a shrine and is also known to have the function of a guide/marker. Oboo are generally accepted as guides, and it is observed that travelers make offerings to them. Although Oboo are sometimes associated with graves, it is generally believed that these structures mark a specific place. Located especially in mountain passes, Oboo are believed to bring peace and tranquility. Sacrificial rituals are performed at Oboo in summer and autumn, followed by activities such as horse racing, wrestling, and archery. These features of Oboo have ensured their cultural and religious significance, making them popular even today in Mongolia and its surroundings. In this context, the continuity of Oboo in cultural and religious rituals has left deep traces on the social structures in Central Asia and Anatolia, and it is observed that these structures have played a significant role in shaping the collective identity and belief systems of the peoples in the region.

Keywords: Oboo, Turkic, Mongolian, Anatolia

Extended Abstract

The term "Oboo" was used in ancient times in Central Asia to refer to a sacred mound where sacrifices and offerings were made to the tribal deity. In later periods, the word "Obo" began to be used among the Oghuz Turks to refer to a family gathered around a specific "Obo." The ritual of offering sacrifices to the Obo is a widely accepted and practiced ceremony among the Mongols, even after the dominance of Buddhism in the grasslands. Oboos, stone structures bearing characteristics of pagan monuments, are still popular among the Mongols today, especially in certain regions, serving as markers and guides rather than graves. The origins of Oboo worship are varied, with narratives often depicting a shepherd as a heroic archetype. One such story tells of a young shepherd who, after losing his flock to wolves,

Cite as (APA 7): Ercan, H., & Aksoy, M.A. (2023). Bozkırın İzinde: Oboo Kültü ve Anlamı. *Sakarya Üniversitesi Türk Akademi Dergisi*, 3(1), 13-26. <https://doi.org/10.62122/sautad.1487913>

committed suicide. The local people then built an Oboo in his memory, and he became revered as the protector spirit of the herds. Rituals and beliefs associated with Oboos often involve inviting local deities for protection and prosperity, as well as warding off evil spirits. The ceremonies, which include prayers and offerings, are typically held in the summer or autumn months. Oboos are also linked to mountain worship, with some scholars suggesting they are symbolic representations of sacred mountains. In summary, Oboos are sacred mounds found in high-altitude locations dedicated to heaven and local gods. They are believed to protect families, herds, and crops, and are associated with peace and prosperity. Oboo worship involves annual rituals, including sacrifices, prayers, and various ceremonies, demonstrating the enduring cultural and spiritual significance of these structures among the Mongolian people. Potapov reveals interesting details in his study of the history of Shamanism in the Turks. According to Chinese manuscripts, it is known that Sunnu (Hun) instructed the shamans to bury rams and bulls on all roads and waterbanks frequented by the Chinese army. It is stated that their aim was to beg the gods for the destruction of the Han armies. Potapov emphasises the importance of Oboo and establishes a connection between this practice, the road cult and sacrifice. It is noteworthy that the existence of the shamanic tradition among the Sunnis is supported by a ceremony practised among the Tunguz.

Based on the information provided, it is seen that Oboo has a sacred position in ancient Turkish beliefs and generally plays a guiding and protective role. Oboo are defined as piles of stones found in the steppes of Central Asia, especially in mountain passes. These structures are located in high-altitude locations dedicated to heaven and local deities and are generally believed to bring peace and tranquility. In ancient times, various ceremonies were organised around the Oboos and sacrifices were offered. It is stated that these ceremonies were usually held in summer and autumn and continued with activities such as horse racing, wrestling and archery. In addition, it is known that the people gathered around the Oboos offer sacrifices and pray to the gods who are believed to protect their families and herds. Today, Oboos are generally preserved as part of cultural heritage. Oboos, which still exist in some regions in Turkey, Mongolia, Kazakhstan and Russia, have an important cultural and spiritual value for the people of the region. These structures carry the traces of ancient Turkish beliefs to the present day and are seen as a part of our cultural richness.

As a result, Oboo is an ancient shelter, which is the residence of the spirits who own the region, where spirits are worshipped, built in sacred places where spirits show themselves or move. Since ancient times, the cult of respect for o was widespread in the territory of Mongolia, Tibet, Altai and Siberia. The peoples of Central Asia have preserved to this day the original religion of mankind, namely the deification of nature and the belief in omnipresent spirits. The oboo is often found in places of spirit worship in gorges crossed by caravan routes or on the tops of revered mountains, sacred places and near Buddhist temples. Pyramid-shaped piles of stones in gorges are often the only landmark for travellers in desert regions. Every Buryat and Mongolian clan, every Mongolian salmon and every Buddhist monastery has its own oboo. According to ancient beliefs, spirits are the cause of all human misfortunes. People's illnesses, success in business, the death of animals and all disasters in nature depend on them. There are spirits of the elements, mountains, water, earth, dragon, etc. Honouring the spirits and appeasing them with sacrifices helps to avoid misfortunes. At the bottom of the oboo, as a rule, a plate with barley grains and a glass of water was placed. Today, however, there is a flat stone that serves as an altar, on which coins or sweets are placed.

When travelling or living in a certain area, one should stand near the Oboo and respectfully offer gifts to the spirits to ensure their protection. If you do not stand at the Oboo and make sacrifices, you have no luck. According to Mongolian belief, every mountain and valley has its own spirit. A person without a soul is nothing. It is necessary to appease the spirits everywhere so that they do not harm and provide help. The Mongols have a tradition of "sprinkling" spirits in the area. As a rule, before drinking alcohol,

drip a small drop of alcohol from a glass onto the table or with a finger, usually the ring finger, lightly touch the alcohol and they splash sideways and upwards.

The origin of this tradition is still not entirely clear and there are not many studies on this subject. This leads to the multiplication of theses from article to article about the antiquity of the oboo cult, its traditionalism and its connection with shamanism, but without facts and quotations from ancient and medieval sources. Due to insufficient information, we currently do not have a complete understanding of the time of the emergence of the tradition.

1. Giriş

İnanç dünyasının geçmişten gelen mirasları çeşitli dönemlerde farklı şekillerde etkilere maruz kalmasına rağmen hala devamlılık arz eden kavramlar bulunmaktadır. "Oboo" kelimesi Orta Asya'da Tanrı adına "kurban ve adakların kabul edildiği yer olarak yapılmış tepe" anlamında kullanılmıştır (Eroğlu, 2020, s. 48). Orta Asya'da İslamiyet öncesi ve sonrası dönemlerde Oboo kelimesi Oğuzlarda muayyen bir Oboo etrafında toplanan aile manasında kullanılmaya başlanmıştır. İslamiyet öncesi dönemlerde Moğollarda Oboo'ya kurban sunma merasimi genel olarak kabul edilen bir ritüel olarak bilinmektedir. Kam, bir ocağın¹ hamisi olan Tanrının net olmamakla beraber bir yerde bulunduğunu ifade etmektedir. Nitekim oymaktaki² insanların belirli olmayan bir bölge içerisinde kendi belirledikleri bir yere toprak yığma suretiyle tepecik yaparak âyin icra ettiğinden bahsedilmektedir (İnan, 1947, s. 539).

Bahsi geçen konu ile ilgili rehberlik ve yol gösterici özelliği taşıyan Oboo'lara, Oboo'nun yol güzergâhından geçen yolcular buraya adak olarak at kılı veya bez parçası sardıklarına dair ifadeler mevcuttur. Aynı zamanlarda Oboo'ya toplanıp âyin yaptıkları, bununla birlikte kurban sunduklarına dair bilgiler mevcuttur. Budizm dininin bozkırda hâkim olmasından sonra da bu âdet ve ritüellerin devam ettiği görülmektedir (İnan, 1933, s.377-79). Bozkırlarda ortaya çıkan pagan anıtı türü özelliklerini taşıyan, günümüzde halen özellikle Moğollar arasında belirli bir popülerliğe sahip olan bir taş yığını olan bu yapıtlar Oboo olarak adlandırılmaktadır (Barthold & Rogers, 1970, s. 222). Bilindiği üzere Oboo'ların çoğunun defin töreni ile ilgili olmayıp yol gösterici olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Yol gösterici olarak görülen bu taş yığınlarının genel olarak dağ geçitlerinde bulunduğu görülmektedir (İnan, 1947, s. 539).

Bir Orta Asya terimi olan Oboo, Batı edebiyatında "*cairn*"³ olarak ifade edilmektedir. Günümüze kadar ulaşılan bilgiler neticesinde genel kanı olarak Oboo, cennet ve yerel tanrılara adanmış yüksek rakımlı bir konumda sıklıkla yer alan kutsal bir taş höyük olarak ifade edilmektedir. Diğer inanç biçimleri genellikle, çevredeki sakinlerin, sürülerin ve tarımsal ürünlerin korunmasıyla ilgili olarak mahsullerini koruyacaklarına inandıkları görülmektedir. Genel olarak, Oboo'nun barışı ve huzuru sağladığı düşünülmektedir. Oboo etrafındaki yıllık kurban ritüelleri en yaygın dönem olarak yaz ve sonbaharda gerçekleştiğine dair ifadeler mevcut olduğu görülmektedir (Üjiyediin & Stuart, 1995, s. 544). Oboo'lara ait dini törenler yapıldıktan sonra, at yarışı, güreş, okçuluk ve satranç yarışmalarını içeren bir nagadam⁴ takip edildiği görülmektedir. Oboo'nun bulunduğu bölgeler arasında Moğolistan, Kazakistan'daki Kalimk Moğol bölgeleri, Rusya'nın Buryat Cumhuriyeti, Çin'deki birçok Moğol bölgesi ve Anadolu yer almaktadır (Üjiyediin & Stuart, 1995, s.544).

Oboo'ların genel anlamda bir yeri işaretleme/gösterme görevi üstlendikleri söylenebilir. İşaret anlamından dolayı genellikle bir geçidin tepesine dikilmektedir. Oboo'ların kullanımına dair tarihsel verilerin oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Oboo'ların dikilmesine dair elimizdeki tek tarihsel kayıt bir anıttan yola çıkartılarak ortaya sürülmüştür. Barthold ve Rogers'ın Mirkhwänd'den aktardığına göre,

¹ Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer.

² Aşiret/Kabile

³ Yığma mezar, genellikle bir işaretleyici veya mezar höyüğü olarak, bir amaç için genellikle taştan yükseltilmiş insan yapımı yığımdır. Yığma mezarlar çok çeşitli amaçlarla kullanılmış ve kullanılmaktadır. Tarih öncesi dönemde bunlar işaretleyici olarak, anıt olarak ve mezar anıtları olarak dikilmiştir.

⁴ Naadam (Moğolca:Наадам), Nayadum, Moğolistan'da geleneksel bir festivaldir. Festival aynı zamanda yerel olarak "eriin gurvan naadam" (эрийн гурван наадам), "erkeklerin üç oyunu" olarak da adlandırılır. Oyunlar Moğol güreşi, at yarışı ve okçuluktur ve yaz boyunca ülke çapında yapılır. Kadınlar okçuluğa ve kızları at yarışı oyunlarına katılır, ancak Moğol güreşine katılmazlar.

1425'te Orta Asya'daki Moğollara karşı yapılan bir sefer sırasında Uluğ-Bey, Buralgu adlı bir yere "*Türklerin Oboo dediği, yüksek ve iyi inşa edilmiş, böylece bir işaret görevi görebilecek bir anıt dikti*" ifadesi bu bağlamda önemlidir (Barthold & Rogers, 1970, s. 222).

Bununla birlikte, Oboo kelimesinin höyük mezarlarıyla bağlantılı olarak kullanıldığı durumlar olduğu görülmektedir. Valikhanov'a göre, Ulatau Dağı'nın batı ucunu oluşturan İdyge uçurumundaki İdil Obasy'nin höyüğü, Edigei'nin mezarı olarak kabul edilmektedir (Valikhanov, 1904, s. 224). Oboo'nun bazı durumlarda balballar içinde kullanıldığı da görülmektedir. Sapozhnikov, Kara İrtiş'in doğusunda bulunan bölgedeki yolculuklarında iki balbaldan bahsetmekte, bununla birlikte Kara-Obo adındaki bir alandan söz etmektedir (Sapozhnikov, 1911, s. 167). Buraya kadar ki bilgilerden anlaşılacağı üzere araştırma konusu Bozkır toplumlarında oluşan Oboo kültürü üzerinedir. Bu bağlamda çalışmada "Oboo kültürü nedir?", "Oboo kültürünün kökenleri ve ritüelleri nelerdir?", "Oboo kültürünün yayılma alanları nerelerdir?" gibi soruların cevapları aranmıştır. Bu araştırma nitel araştırma bağlamında literatüre dayalı betimsel modellerle tasarlanıp gerçekleştirilmiştir.

2. Oboo kültürünün kökenleri ve ritüelleri

Oboo'nun kökenlerine dair farklı görüşlerin olduğu görülmektedir. Anlatılarda genel olarak kahraman, arketipik⁵ bir çoban olarak tasvir edilmektedir. İşine olan bağlılığı çok güçlü olduğu ifade edilen çobanın koyun sürüsünü kaybetmekten duyduğu pişmanlığını ancak kendi ölümüyle huzura ereceğine dair bir inanç içinde olduğu bahsedilmektedir. Böyle bir kahramana adanmış bir Oboo, göçebeler için ve özellikle de çocuklara sorumlu bir şekilde sürü gütme ihtiyacını öğretmek için bir odak noktası olarak doğrudan bir öneme sahip olduğu görülmektedir (Fan, 1983, s.421). Anlatılan hikâyeler doğrultusunda eski dönemlerde hayatını sürdürmek için varlıklı bir ailenin koyunlarını güden genç bir çocuktan bahsedilmektedir. Günün birinde dağda koyun güderken yorulmuş ve uyuyakaldığı, uyandığında bütün koyunları kurtlar tarafından yendiğini gördüğü, bunun sonucunda intihar ettiği ifade edilmektedir. Ölümünden sonra yerel halk onun anısına bir Oboo inşa ettikleri ve sürülerin koruyucu ruhu olarak ona tapılmaya başladığı söylenebilir (Namjildorji, 1987, s.127).

Buna ek olarak Budist keşişlerinin mistik altı hece ile oyulmuş taşları gömdüklerine dair ifadeler mevcuttur (Üjiyediin & Stuart, 1995, s. 547). Günler boyunca insanların o yol güzergâhından geçerken gömülen taşların yanına bir taş daha eklediği ifade edilmektedir (Guo, 1990, s. 67-69). Bu şekilde belli bir süre sonra bir Oboo inşa edilmektedir. Oboo'yu 13. yüzyıl kroniği "*Moğalların Gizli Tarihi*" nde adı geçen Borkan Kaldan Dağı ile ilişkilendirme girişimleri de olduğu görülmektedir. Bahsi geçen dağ için Cengiz Han (1162-1227) ve onun soyundan gelenler tarafından tapıldığı yönünde bilgiler mevcuttur. Tarihsel olaylar neticesinde Büyük Han buraya sığınmış ve daha sonra hayatını kurtardığı için dağ ruhuna teşekkür ettiğine dair bir inanış benimsenmiştir (Üjiyediin & Stuart, 1995, s. 547). Oboo'ların başlangıçta dağların olmadığı otlaklarda yaşayan Moğollar tarafından bu kutsal dağın sembolik bir temsilcisi olarak inşa edildiği öne sürülmüştür. Guo, Galdonova gibi yazarlar Oboo'nun altına ve mezarlara gömülen nesnelere dayanarak, Oboo'nun bir kabileye ait ata mezarlarının bir varyasyonu olduğunu iddia etmektedir (Guo, 1990, s. 67-69; Galdonova, 1987, s. 50).

Oboo'nun altına tahıl tohumu, çay, altın, gümüş, klan liderinin şapkası ve giysileri, yaylar, oklar, eyerler, yularlar, dizginler, ev kaplarının gömüldüğünü ve aynı şekilde mezarlara da konulduğu iddia edilmektedir (Sainjargal & Sharalday, 1983, s. 375). Oboo kökeninin diğer popüler halk dini formlarıyla ilişkilendirilmesi de literatürde yer almaktadır. Sainjargal'ın Ordos'taki⁶ araştırması, onu bu bölgedeki on üç Oboo'nun tog sülde (bayrak) ibadetiyle yakından ilişkili olduğunu öne sürmeye itmiştir (Sainjargal & Sharalday, 1983, s. 375). Oboo ritüeli ile dağ ibadeti arasında yakın bir ilişki olduğu öne sürülmektedir. Kutsal dağlar kültürü farklı sunakların dikilmesi ve kurban törenlerinin gerçekleştirilmesinde kendini göstermektedir. Kutsal dağın genel olarak Oboo'yu da içerdiği görülmektedir (Üjiyediin & Stuart, 1995, s. 548).

⁵ Arketip (Fransızca: archétype); ilk örnek, asıl numune. Kelime anlamıyla kalıp, şablon, ilktip şeklinde ifade edilen arketipler gerçekte insan kültürünü oluşturan yapıtaşlarıdır.

⁶ Çin'in İç Moğolistan Özerk Bölgesi'nde bulunan bir il düzeyi şehirdir.

Genel olarak, Oboo törenleri yerel halk tarafından yılda bir veya iki kez yaz veya sonbahar aylarında Oboo'nun bulunduğu yamaçta düzenlenmektedir. Ritüelin amacı genel olarak bir lama⁷ veya Şaman'ın yardımıyla yerel koruyucu tanrıları davet etmek ve kurban sunmaktır. Ayrıca bu yerel tanrılardan yöre sakinlerine güvenlik ve neşe sağlamaları, onları hastalık ve felaketlerden korumaları, insan ve hayvanlara felaket getiren kötü şeytanları kovmaları istenmektedir. Bu, Oboo ritüellerinin Oboo'lara duyulan saygının önemli bir göstergesi olduğu söylenebilir. Zaman zaman kuraklık ya da hayvan hastalıkları nedeniyle kurban törenleri de düzenlendiği görülmektedir (Amur- mendü,1987, s. 379). Bu gibi durumlarda, bu felaketlerin yerel ruhların hoşnutsuz olmasından ve daha sonra koruma sağlamayı reddetmesinden kaynaklandığına inanılmaktadır.

İbadet edenlerin, mutsuz tanrıları yatıştırmak ve onların yardımını almak amacıyla Oboo tanrılarına koruma sağlamak ve kötü şeytanları uzaklaştırmak için dua etmek üzere kurban sunumu yapma zorunluluğu olduğu görülmektedir. Yukarıda bahsedilenler bilim insanları tarafından genel olarak kabul görse de tanrılar, konular, Oboo sayısı, ritüel tarihleri, inşaat, dekorasyon, kurban törenleri ve Oboo kökenleri birbirinden oldukça farklı şekilde tanımlanmıştır (Amur- mendü,1987, s. 379). Görüleceği üzere, bölgesel farklılıklar Oboo'nun özgün bir kimliğe sahip olmasını engellemektedir. Koruyucu ruhlar olarak tapındıkları varlıklar genel olarak Oboo'larda yaşadıklarına dair inanışlar görülmektedir. Kimlikleri açık değildir sadece belirli bir yerin ya da bütün bir bölgenin ana ruhları olarak bilinmektedir. Çeşitli şekillerde yerel tanrılar ve sürükleyiciler, yerel koruyucu tanrılar, yeryüzünün efendisi, dağ tanrıları ve su tanrıları olarak anılırlar ve hem Şamanist hem de Lamaist özellikler sergiledikleri görülmektedir (Amur- mendü, 1987, s. 379).

Oboo töreninde önce herkes Oboo'da toplandıktan sonra baş lama ve diğer lamaların dağların ve suyun yerel tanrıları olan "*ugula usun-u nabdag sabdag'i*" davet etiklerine dair inanış mevcuttur. Bu davet Budist metinler okunarak, davullar çalınarak ve borular öttürülerek gerçekleştirilmektedir. İç Moğolistan'ın Khorchin bölgelerinde Oboo dikerken şamanların veya lamaların "*nabdag sabdag*"a kurban sunmaya davet edildiğini bildirmektedir. Daha sonra, Oboo inşa etmek için ruhlardan arazi kullanma izni istenmektedir. "*Nutug usun-u nabdag sabdag exe*" sadece Oboo tanrıları değil, aynı zamanda diğer halk ritüellerinde de tapınılan tanrılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal dağ ve ağaç tanrıları da sıklıkla yerel tanrılar olarak anılmaktadır (Atwood,1996, s. 120). Bu tanrıların (yerel tanrılar) tepelerde yaşadığını ve dağların efendileriyle özdeş olduğu, ancak aynı zamanda en önemli nehir veya gölün efendisinin tüm bölgenin efendisi olarak görüldüğü ifade edilmektedir. Çeşitli yerel tanrılara dağların ve ağaçların hürmetine sunulduğu inancını görülmektedir. Birçok halk ritüelinde onurlandırılmalarına rağmen, yerel tanrılar nadiren açıkça tanımlanmaktadır. Örneğin bir köyde köydeki yaşlılar, günlük olaylar sırasında sık sık "*nutug usun-u nabdag sabdag*"ı anmakta, kendileri içmeden önce yerel tanrılara içkinin ilk tadını sunmakta ve belirli bir amaç olmaksızın çukur kazmanın, ağaç kesmenin, çöpleri gelişigüzel atmak gibi hareketlerin yerel tanrıları kızdırdığına inanmaktadırlar. Şaman tarafından koruyucu bir güç olarak kullanılan ve aynı zamanda aileler tarafından koruyucu ruh olarak tapınılan "*Onggod*" da Oboo tanrıları olarak kabul edildiğini söylemek mümkündür (Üjiyediin & Stuart, 1995, s. 549).

Her yılın dördüncü ayında dini bayramları olduğu ifade edilmektedir (Özerdim, 1951, s. 219). İnanışa tabi olan her insan 'O-po'ya (Oboo)⁹ gider ve takdimlerde bulunmaktadır. Akabinde K'u-lun'dan Lama gelmekte, müzik çalınmakta ve dua okunmaktadır. Sonra bir koyun kesilir derisini yüzülerek başını, ayaklarını ve kuyruğunu O-po'nın üstüne astıkları görülmektedir. Bundan başka kutsal sayılan yeri çınar dallarıyla ve kumaşlarla süslemektedir. Sonra şefleri, büyük memurları, askerler ve halk bunun etrafında soldan sağa doğru adım adım yürümektedirler. Birisi ilahî söylemekte ve diğerleri ona refakat etmektedir. Bu merasim sulh ve sükuna kavuşmak için yapılmaktadır. Bu merasimden sonra gençler

⁷ Lama (Tibetçe: ལ་མ་; Wylie transliterasyonu: bla-ma) Tibetli dharma hocaları için kullanılan bir unvandır. Sanskritçe guru terimine benzer bir terimdir. Tibet Budizminde (veya Lamaizm) bir rahip, rahibe veya uygulamalarda ilerlemiş bir Budist için saygı ifade eden bir unvan gibi kullanılabilecek olan Lama, belirli bir ruhanî olgunluğu ve öğretme imtiyazına erişmiş olmayı vurgulayabilir. Ayrıca Dalay Lama veya Pançen Lama gibi reenkarne olmuş bir lamanın isminin bir parçası olabilir.

⁸ Yeryüzünün Ana Ruhları

⁹ 70-80 santim yüksekliğinde, üst üste konmuş taşlardan yapılmış bir yer

arasında at koşuları yapılmaktadır. Hedefe ilk varana kumaş ve gümüş kaplar gibi hediyeler verilmektedir (Özerdim, 1951, s. 219).

Beşinci ayda yine dini bayram olduğu görülmektedir. Dağlar ve nehirler için ibadet ettikleri ifade edilmektedir. Onuncu ayda ise "*Uzun Ömür*" bayramı olduğu bilinmektedir. Zenginler K'u-lun'a gitmekte, rahiplere hediye ve para vermektedir. Lama'yı çağırarak, kendilerine uzun ömür verilmesi için dua okuttukları görülmektedir. Ayrıca bir ağaca yahut Oboo üstüne yaşları kadar lamba asarlar, uzun ömür için dua okumaktadırlar. İlkbahar ve Sonbaharda hava güzel olduğu zaman Buda'yı mabetten çıkarırlar ve sokaklarda gezdirmektedirler. Buda geçerken herkes evinden çıkar, başlarını Buda'nın ayaklarına sürerek "*kendilerine saadet vermesi için*" dua etmektedirler. O gün herkes güzel elbiselerini giyer, Buda'yı kızdırmamak için hayvan kesmedikleri ve çiçek koparmadıkları bilinmektedir (Özerdim, 1951, s. 219-220).

Çin Türkistan'ında yaşayan Moğollarda gerek dini merasim ve bayramlarda gerekse defin merasim ayinlerinde Lamaizm şiddetle hüküm sürmektedir. Örneğin eski Moğol kabilelerinde rastlanan ölüleri ağaç üzerine koyma ve üç yıl sonra kemiklerini yakma, sonra Türklerden aldıkları '*ölüyü gömme*' gibi âdetlerin yerine Budistik (Lamaist) geleneklerin hâkim olduğu görülmektedir. Bununla beraber, hâla aralarında yaşadığı görülen eski zamanlardaki Şamani ayinlerle ilgili Oboo'lar da dini bir kült sayılmaktadır. Her yıl dördüncü ayda buraya takdimlerin sunulması ve Oboo'ların etrafında yapılan merasim gibi âdetlerin Budizm'le hiçbir ilgisi olmadığı söylenebilir. Moğollarda eski Türk dininin arta kalanı olan Oboo kültü Lamaların şiddetli mücadelelerine rağmen hâlâ devam etmektedir. Evlenmeler de, eski Moğol kabilelerinde rastlanan kız kaçırma suretiyle evlenme ve iç güveylik âdetlerinin bugün dahi mevcut olmadığı görülmektedir (Özerdim,1951, s. 220).

3. Oboo kültürünün yayılma alanları

Oboo genel anlamda üç ana hat ile şekillendiği görülmektedir. Bunlar: Şamanist Oboo, Lamalı Oboo (on iki alt gruplu) ve Şamanist-Lamaist Oboo olarak ifade edilmektedir. Bu şekiller arasından farklı olarak "*Sıradan Oboo*" gibi Oboo örnekleri de görülmektedir (Qurchabatur & Üjüme 1991, s. 269) Soylular, belirli varlıklı aileler ve çocuklar için de Oboo kurulduğu bilinmektedir. İç Moğolistan'ın Kölönboir bölgelerinde, özellikle çocukların korunmasının dua edildiği yerler olarak inşa edilmiş "Çocuk Oboo" olduğu ifade edilmektedir (Wang&Siikebara, 1990, s. 110).

Oboo kültürünün misyonerlik faaliyetleri kapsamında Moğol topraklarından gelen Budist misyonerler tarafından araştırıldığı ve incelendiği bilinmektedir. On altıncı yüzyılın sonlarında ve on yedinci yüzyıllarda Moğolistan'ın çoğunda Budist misyonerler tarafından misyonerlik faaliyetleri görülmektedir (Atwood,1996, s. 121).Buna ek olarak Oboo kültürünün Buriatia, Kholon Buir, Khowsgol'da, Khowd, Oirad'ları ve eski Jirim Birliği'nin Doğu Moğolları arasında daha az yaygın olduğundan bahsedilmektedir. Günümüz Budist ritüeli olarak uygulanan pek çok ritüelin muhtemelen Budizm öncesi günlerde bazı öncülleri olduğu ve dolayısıyla bu ritüellerin Şamanist bir bağlamdan Budist bir bağlama yeniden yönlendirilmesi pekâlâ gerçekleşmiş olduğu söylenebilir. Göçebe Moğolların bir dünya dinini anlama yeteneği veya ilgisi üzerinde herhangi bir belirleyici etkiye sahip olduğu görüşü hali hazırda kabul edilen bir görüş olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle, tüm popüler Moğol dini faaliyetlerinin, "dışsal" görünümünden bağımsız olarak, esasen Şamanist olarak kabul edilebileceği varsayımına da itirazlar olduğu görülmektedir. Budist Moğollar tarafından yaygın olarak uygulanan ritüellerin, özellikle de Oboo ve ateş ayinlerinin, en azından on sekizinci yüzyıldan kalma en eski metinlerden beri kanıtlandığı gibi, herhangi bir anlamda Şamanist olarak adlandırılabilmesine dair bilgilerde mevcuttur (Atwood, 1996, s. 121).

Buryatlar¹⁰ arasındaki ibadet yerleri en geleneksel (arkaik¹¹) formda, kurdeleler veya bayraklarla süslenmiş taş veya ağaç yığınlar olarak ifade edilmektedir. Taşlar, kurdeleler, bayraklar bir sunu biçiminde şekillendiği görülmektedir. Bunları madeni paralar, fişekler, kibritler, şekerler vb. eşyalardan

¹⁰ Buryatlar, Sibirya'da yaşayan bir Türk halkıdır. Ana yerleşimleri Rusya'nın Sibirya bölgesinde, özellikle de Buryat Cumhuriyeti'nde bulunmaktadır.

¹¹ Klasik çağ öncesinden kalan

tamamlandığı bilinmektedir. Semiozerye ,Chikoy. Boer. gibi özellikle yol kenarındaki yerler, farklı etnik kökenlerden Transbaikal sakinleri arasında ünlüdür ve bu, "*mutluluk, iyi şanslar ve iyi bir yolculuk için*" mütevazı tekliflerle kendini göstermektedir (Gerasimova,1969, s. 12). Oboo ile dağ geçitlerindeki, tehlikeli yollarda buluşmalar P.A. Kropotkin A.A. yerel sakinlerin Sokhondo şehrinin sahibine (burkhan¹²) olan inancına ilişkin ilk raporları 1772'de buraya tırmanan N.P. Sokolov'a aittir. Rehberin gezgine söylediği gibi Burkhan, havayı yaratır ve insanların içeri girmesine izin vermez gibi inançlardan bahsetmektedir. Obo, Oboo, Obon bileşenlerini içeren çok sayıda yer adı bu bölgede görülmektedir. Örneğin: Tsagan-Obo, Khan-Obo, Underey-Oboo, sırt. Obon ve Obon-Tsagan bu gibi yerler gösterilmektedir (Ğaldanova, 1987, s. 4).

Altay bölgesindeki Oboo inancının tarihini araştıran Radloff, bölgeye yaptığı araştırma gezisi sırasında Oboo taşlarını keşfettiğini belirtmiştir (Radloff,1994, s. 42). Geçmişte Çüy bölgesinde göç edenlerin göç sırasında yolculuklarını güvenli bir şekilde tamamlamak için kervanlarla eşya taşıdıkları ve bu kutsal taş yığınının etrafında develer kullanarak dolaştıkları ifade edilmektedir (Bidinov, 1998, s. 16). Bu bilgi, Aobao ile ilgili inanç ve geleneklerin Altay bölgesinde uzun zamandan beri var olduğunu göstermektedir. Ayrıca 1998 yılında bölgede yapılan saha çalışmaları sırasında bir Altay Türkü Oboo'yu "*Halkımızın yola çıkanların başına kötü bir şey gelmesi korkusuyla kendi kendine keşfettiği bir şey*" olarak tanımladığı ifade edilmektedir. Oboo ritüeli içerisinde süt yayılır, ardıc ağacının etrafına bez bağlanır, üzerine yemek konulur ve dualar edilmektedir (Dilek, 2015, s. 49).

Oboo taşlarıyla ilgili gelenekler, bazı farklılıklar gösterse de günümüzde Hakaslar, Tuvalar ve Moğollar arasında da devam etmektedir (Alyılmaz, 1999, s. 25-28). Ancak araştırmalar bu inancın Altay toplumuyla sınırlı olmadığını göstermektedir. Eski Yunanca 'da Oboo kelimesi "Taş Yığını" kelimesinden gelmektedir. Hermes ve Obo olduğuna inanılanların işlevlerinde ilginç bir örtüşme görülmektedir. Antik Yunan'da, Altay Dağları'nda olduğu gibi, yoldan geçenlerin üzerine taş bıraktıkları bu küçük taş yığınlarına özel bir saygı gösterilmektedir (Bonney,2000, s. 402, Tanyu;2007, s. 28-29). Bu taş yığınlarındaki Hermes'in yolculara ve gezginlere yardımcı olduğuna, onlara yolculuklarında rehberlik ettiğine, yollarını açtığına ve onları yol boyunca tehlikelerden koruduğuna inanılmaktadır (Dilek, 2015, s. 49).

Potapov, Türklerde Şamanizm tarihini ele aldığı incelemesinde ilginç ayrıntılar ortaya koymaktadır. Çin el yazmalarına göre Sünnu (Hun) Şamanlara, Çin ordusunun uğrak yeri olan tüm yollara ve su kenarlarına koç ve boğa gömmeleri talimatı verdiği bilinmektedir. Amaçları Han ordularının yok edilmesi için tanrılara yalvarmak olduğu ifade edilmektedir. Potapov, Oboo'nun önemini vurgulayarak bu uygulama ile yol kültü ve kurban arasında bağlantı kurmaktadır. Sünnu'lar arasında Şaman geleneğinin varlığının Tunguzlar arasında uygulanan bir törenle desteklendiğine dair ifadeler dikkat çekicidir. Yirminci yüzyılın başlarında Tuvalar, bölgede yaşayan ruhları onurlandırmak için Oboo olarak bilinen taş ve dallardan yapılmış sunaklar inşa ettikleri bilinmektedir. Bu sunaklar, ruhların dağ yolları ve geçitler boyunca güvenli bir yolculuk yapmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca Oboo için belirlenen alana canlı bir boğa kurban edilerek gömüldüğü ifade edilmektedir (Potapov, 2012, s. 151).

Bu Oboo taşı ritüelinin ilk versiyonunu uyguladıktan sonra, belirlenen alandan bitki toplayan ve yenilebilir meyveler toplayan kişiler, belirlenen yere bir taş koyarak ormanın koruyucu ruhlarına veya sahiplerine olan takdirlerini ve saygılarını göstermektedirler. Bu hareket şükran ve saygı göstergesi olarak görülmektedir. Tuva'da yaşam koşulları zamanla geliştikçe hayvancılığında geliştiği gözlemlenmiştir. Zorlu doğal çevreye rağmen insanlar hayvanlarının büyüdüğünü ve ürediğini fark ettikleri, şükür olarak hayvanlarını otlattıkları yerlere veya yüksek yerlere taş bırakmaya başladıkları ifade edilmektedir. Bu uygulama, beslenmeleri ağırlıklı olarak hayvansal ürünlere dayanan çeşitli kabilelerin bölgedeki zorlu kış aylarında yiyecek kaynağına sahip olmasına olanak tanıdığı söylenebilir (Dilek, 2015, s. 50).

¹² Moğolistan'ın Hentiy eyaletinde bulunan ve Moğollar için kutsal sayılan dağlardan biridir.

Belirli otlatma alanlarının kutsanması ve işaretlenmesi eylemi, Oboo taşlarını çevreleyen ikinci kutsama çemberinin kurulmasına katkıda bulunan bir uygulamadır. Ayrıca Tuvaların içinde, daha önce Oboo'ların kurulduğu yerleri ortaya koyan kadınlara verilen önemli bir kültürel önem arz etmektedir. Bir zamanlar yaygın olarak uygulanan bu gelenek, Budizm'in benimsenmesinin ardından lamalar tarafından denetlenmeye başlandığı görülmektedir. Tuvalar inançlarını nehir kıyılarında, dağ geçitlerinde ve dağların içinde yer alan oboo'ların varlığıyla güçlendirmektedir. Bu oboo'lar bazen tek bir soya özel olabilmektedir. Heyecan verici genişliklerin yaratılması, taşların stratejik olarak istiflenmesini veya ince kesilmiş ağaçların düzenlenmesini içermektedir. Bu süreç, Lopsan'ın tanımladığı gibi, parçaların çadır benzeri bir yapıda bir araya getirilmesinden oluşmaktadır (Lopsan, 2010, s. 104-109).

Günümüz Anadolu coğrafyasında tarihin ilk dönemlerinden itibaren yaşamını sürdürmüş olan medeniyetlerin bıraktığı kalıntılarda taşlara verdikleri önem görülmektedir. Bu biçimlendirilmiş ve şekillendirilmiş taşlar Anadolu coğrafyasında ki şehirlerde de görülebilmektedir. Bu şehirlerde ki kalıntılarda Anadolu coğrafyasının geçiş güzergahı üzerinde olması durum göz ardı edilmemelidir (Tanyu,1968, s. 83). Bu toplum ve toplulukların taşlara kutsallık atfetmesi dini ritüellerinde kullanması gibi durumlar söz konusu olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda Anadolu coğrafyasının taş kültürü üzerinden değerini ve etkisini Türklerin Orta Asya bölgesinden çeşitli nedenlerle Anadolu'ya gelmesiyle kalıcı bir taş inancı ve kültü oluşturduğu düşünülmektedir. İslam'ın Anadolu coğrafyasında Türkler vasıtasıyla yayılması ile beraber taş kültü dini ve kültürel bir sembol olarak varlığını sürdürdüğü görülebilmektedir. Oboo'nun Anadolu'da Türkler tarafından kutsal görüldüğüne dair örnekler mevcuttur. Bu örneklerden biri olarak güneyde Türkmenlerin Toros dağ zincirinin en yüksek tepelerini kutsal olarak kabul görmesi şeklinde ifade etmek mümkündür. Orta Asya'dan Anadolu coğrafyasına taşınan kültürlerin arasında Oboo kültü dahil olmak üzere bu kültürlerin hemen birçoğunda bu kutsal kabul edilen yere bez bağlamak, dua etmek ve ip bağlamak gibi çevrede yaşayan toplumların bu eylemleri yaptığı gözlemlenmektedir (Eroğlu, 2020, s. 53).

Anadolu coğrafyasında taş kültü üzerinde Oboo'nun da etkisi olduğu görülmektedir. Bu kültürün Anadolu coğrafyasının daha çok Türkmen-Yörük nüfusunun fazla olduğu Ege ve Akdeniz bölgesinde olması ise gözden kaçmaması gereken bir durumdur. Bu bölgede Oboo kültürüne Muğla'da ki Eren dağında rastlanılmaktadır. Dağın zirve kısmına verilen bu ad Orta Asya coğrafyasında ki doruk noktaların kutsal kabul edildiği bilgisi ile örtüşmesi tarihi bir devamlılığın göstergesi olduğunu düşündürmektedir. Eren dağının zirvesinde mezarların bulunması bölgede yaşayan Türkmenlerin bu mezarları ziyaret ettikten sonra Oboo'lara dua ettiği bilinmektedir (Eroğlu, 2017, s. 83-85). Oboo kültürünün bir diğer kutsallığı ise sürülerini kurt saldırılarından korumak için kurdun ağzı bağlanarak Oboo kültü etrafında tur atılarak bunun sürüyü koruduğu düşüncesidir. Sürünün önemli bir geçim kaynağı olduğu Yörüklerde, Oboo kültürünün etrafında yapılan bu ritüel Oboo'nun kutsal olarak kabul edildiğini göstermektedir. Bu ifadeler ek olarak Antalya ve civarında ki yerleşimlerde de Oboo kültürünün adı gözlem yapma amacıyla "gözlengiç" adıyla bilinmesi, isminin ve kullanım amacının bölgeden bölgeye değişse de Oboo kültü olarak günümüze yansıdığı görülmektedir. Bağırıldığı zaman seslerinin diğer kişiler tarafından duyulabilmesi ve Orta Asya'da ki gibi gözetleme amacıyla yapılan Oboo kültü bölgede yaşayan kişiler aracılığı ile bilinebilmektedir. Bu bölgede ki yakın şehirlerde isimlerin değişmesi durumu olsa da Oboo kültü göze çarpılmaktadır. Dikili taş ismi verilerek geçit yerlerine koyulan ve korkuluk vazifesi gören Oboo'ların sürüleri kurtlardan koruduğuna dair inanç kabul görmektedir (Eroğlu, 2020, s. 58). Bu gibi kutsal ve dini ritüellerin haricinde Oboo kültü aynı zamanda geniş tarım arazilerinde sınırları belirlemek için sürü sokmanın yasak olduğunu belirtmek içinde dikildiği görülmektedir.

Genel çerçevede bakıldığında zaman Orta Asya kültürü olarak o coğrafyada hala kültür olarak kabul görülüp kutsal atfedilen Oboo kültü Türklerin gittikleri bölgelere ve inanışlara da entegre olduğu görülmektedir. Anadolu ve çevresinde yani Türklerin göç ettiği yerlerde Oboo kültürünün adı değişse de inanış ve ritüel bağlamında Oboo kültürünün Türklerin gittiği her yerde görüldüğü söylenebilir. Anadolu coğrafyasında ise yerleşik hayata geçen kesimlerden ziyade hala Yörük Türkmen şeklinde hayat tarzı yaşanan bölge

ve coğrafyalarda yaşatılmaya devam ettiği görülmektedir. Oboo kültürünün genel olarak ismi değişmiş olsa bile her coğrafya da günümüze kadar devamlılığının sağlandığı görülmektedir.

4. Sonuç

Verilen bilgilere dayanarak, Oboo'nun eski Türk inançlarında kutsal bir konumda olduğu ve genel olarak yol gösterici ve koruyucu bir rol üstlendiği görülmektedir. Oboo, Orta Asya'nın bozkırlarında, özellikle de dağ geçitlerinde bulunan taş yığınları olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılar, cennete ve yerel tanrılara adanmış yüksek rakımlı konumlarda yer almakta ve genellikle barış ve huzur getirdiklerine inanılmaktadır. Eski dönemlerde, Oboo'lar çevresinde çeşitli törenler düzenlenmekte ve kurbanlar sunulmaktadır. Bu törenler genellikle yaz ve sonbahar aylarında gerçekleştirildiği ve at yarışı, güreş, okçuluk gibi etkinliklerle devam ettiği ifade edilmektedir. Ayrıca, Oboo'lar çevresinde toplanan insanlar, ailelerini ve sürülerini koruduğuna inanılan tanrılara adaklar sunarak ve dua ettikleri bilinmektedir. Bugün, Oboo'lar genellikle kültürel mirasın bir parçası olarak korunmaktadır. Türkiye, Moğolistan, Kazakistan ve Rusya'daki bazı bölgelerde hala varlıklarını sürdüren Oboo'lar, bölge halkı için önemli bir kültürel ve manevi değere sahiptir. Bu yapılar, eski Türk inançlarının günümüze kadar uzanan izlerini taşımakta ve kültürel zenginliğimizin bir parçası olarak görülmektedir.

Sonuç olarak Oboo, bölgenin sahibi olan ruhların ikametgahı olan, ruhlara tapınılan, ruhların kendilerini gösterdikleri veya hareket ettikleri kutsal yerlerde inşa edilen eski bir sığınaktır. Antik çağlardan beri, Moğolistan, Tibet, Altay ve Sibirya topraklarında o'ya saygı kültü yaygındı. Orta Asya halkları, insanlığın orijinal dinini, yani doğanın tanrılaştırılmasını ve her yerde yaşayan ruhlara olan inancı bugüne kadar korudular. Oboo genellikle kervan yollarının geçtiği geçitlerdeki ruhlara tapınma yerlerinde veya saygın dağların tepelerinde, kutsal yerlerde ve Budist tapınaklarının yakınında görülür. Geçitlerdeki piramit şeklindeki taş yığınları genellikle çöl bölgelerindeki gezginler için tek dönüm noktasıdır. Her Buryat ve Moğol klanının, her Moğol somonunun ve her Budist manastırının kendi oboo'su vardır. Eski inanışlara göre ruhlar, insanoğlunun tüm talihsizliklerinin nedenidir. İnsanların hastalıkları, iş dünyasındaki başarı, hayvanların ölümü ve doğadaki tüm felaketler onlara bağlıdır. Elementlerin, dağların, suyun, toprağın, ejderha vb. ruhları vardır. Ruhları onurlandırmak ve onları fedakarlıklarla yatıştırmak, talihsizliklerden kaçınmaya yardımcı olmaktadır. Oboo'nun dibinde, kural olarak, üzerine arpa taneleri ve bir bardak su içeren bir tabağın yerleştirilmiştir. Ancak günümüzde madeni para veya şekerlerin yerleştirildiği, sunak görevi gören yassı bir taş vardır.

Belirli bir bölgede seyahat ederken veya yaşarken korunmalarını sağlamak için Oboo'nun yakınında durmalı ve ruhlara saygıyla hediyeler sunulmalıdır. Eğer Oboo'da durmazsanız ve fedakarlık yapmazsanız şansınız olmamaktadır. Moğol inancına göre her dağın ve vadinin kendine has bir ruhu vardır. Ruhu olmayan bir insan bir hiçtir. Her yerde bulunan ruhların zarar vermemesi ve yardım sağlaması için onları yatıştırmak gerekmektedir. Moğolların bölgeye ruhları "serpme" geleneği vardır. Kural olarak, alkol içmeden önce, bir bardaktan masaya küçük bir damla alkol damlatın veya bir parmağınızla, genellikle yüzük parmağınızla, alkole hafifçe dokununuz ve yanlara ve yukarıya doğru sıçramaktadırlar.

Bu geleneğin kökeni hala tam olarak belli değil ve bu konuda çok fazla çalışma yok. Bu durum, oboo kültürünün antikliği, gelenekselliği ve şamanizmle bağlantısı hakkında makaleden makaleye tezler çoğaltılmasına, ancak eski ve ortaçağ kaynaklarından gerçekler ve alıntılara yer verilmemesine yol açmaktadır. Yetersiz bilgi nedeniyle şu anda geleneğin ortaya çıktığı zamana dair tam bir anlayışa sahip değiliz.

Kaynakça

- Alyılmaz, C. (1999). Moğolistan'daki Oboo'lar-Ovoo'lar. *Orkun*, (11), 25-28.
- Amurmendü, L. (1987). Monggol ündüsüten-ü oboga bolon tegün-ü takilga-yin toqai torshin ügülekü-ni, Tentative Study of the Mongol Oboo and Its Ritual Ceremony. *Baragun Üjümüchin qusigun-u teüke-yin emükidgel, Collected Materials of the History of West Üjümüchin Banner*, 3, 345-38.
- Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü (Yöneten: Yves Bonnefoy, Türkçe baskıyı yayına hazırlayan: Levent Yılmaz). C.1 A-K, Dost Kitabevi Yayınları. Ankara. 2000.
- Atwood, C.P. (1996). Buddhism and Popular Ritual in Mongolian Religion: A Reexamination of the Fire Cult. *History of Religions*, 11.
- Barthold, V. V. (1947). Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair (Çev. Abdulkadir İnan). *Bellekten*, 9(43), 516-539.
- Barthold, V. V., & Rogers, J. M. (1970). The Burial Rites of the Turks and the Mongols. *Central Asiatic Journal*, 14(1/3), 195-227.
- Bidinov, K. A. (1998). Altayın Baylagan Çüm-Cañdar. Gorno-Altaysk.
- Dilek, F.G. (2015). Altay Türklerinde Yolculuk İle İlgili İnanışlar Ve Ritüeller. *folklor/edebiyat*, 21(84), 2015/4.
- Eroğlu, E.F. (2017). Beş Kaza Yöresi Yörük-Türkmen Mezar Taşları ve Damgaları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Muğla.
- Eroğlu, E.F. (2020). Obo Kültü Ve Muğla Meke Köyü Oboları. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 46-73.
- Fan, S. (1983). Aobao kao Oboo Studies. In *Menggushi Lunwen Xuanji, Selected Collection of Mongol History Articles* (5), 421-445.
- Gerasimova, K. M. (1969). Qult Obo qaq dopolnitelnyj material dlä izuçenija etniçeskih prosesov v Burätii. *Etnoğrafiçeskij sbornik*, 5. Ulan-Ude.
- Guo, Y. (1990). Obogan-u toqai minü öber-ün ajiglalta, A Tentative Oboo Study. *Altan Gandar Golden Gandar*, 4, 63-71.
- Ğaldanova, G.R. (1987). Dolamskie verovaniya burät. Novosibirsk.
- İnan, A. (1933). Obo. *Azerbeycan Yurt Bilgisi*, 377-379.
- Lopsan, M. B. (2010). Tıva Cançıl. Kızıl.
- Namjildorji. (1987). Monggolchud-yin obogan akilga-yin toqai möchid ügül-ekü-ni A Primary Study on Mongol Oboo Worship. *Öbör Monggol-un neigem-ün sinjilekü uqagan, Inner Mongolian Social Science*, 3, 126-132.
- Özerdim, N.M. (1951). Bazı Çin Kaynaklarına Göre. Bugün Çin Türkistan'ında Yaşıyan Halklardan. Moğolların Örf Ve Âdetleri. *DTCF Dergisi*.
- Potapov, L.P. (2012). Altay Şamanizmi (Çev. Metin Ergun). Kömen Yay. Konya.
- Qurchabatur, L., & Ch. Üjüme. (1991). Monggol böge mörgel-ün tailaga taqilga-in soyol [The Ritual Culture of Mongol Shamanism]. Qailar: Öbör Monggol-un soyol-un keblel-un qoriya.
- Radloff, W. (1994). Sibirya'dan II (Çev. Prof. Dr. Ahmet Temir). MEB yayınları: İstanbul.
- Sainjargal, & Sharaldai. (1983). Altan ordan-u tailaga Worship of the Golden Court. Beijing: Minzu chubanshe, Nationalities Press.

Sapozhnikov. (1911). Mongol sky Altai. V Istokakh Irtysh i Kobdo . Puteshestviya 1905-1910 gg. (The Mongol Altai. At the Sources of the Irtysh and the Kobdo. Travels, 1905-10). Tomsk.

Tanyu, H. (2007). Türklerde Taşla İlgili İnançlar. Ankara: Elips Kitapevi.

Üjiyediin Chuluu (Chaolu Wu), & Stuart, K. (1995). Rethinking the Mongol Oboo. *Anthropos*, 90(4/6), 544-554. <http://www.jstor.org/stable/40463198>.

Valikhanov, S. (1904). Works, Ed: Veselovsky. St. Petersburg.

Wang, X., & Sükebara. (1990). Mengguzu Fengsuzhi [Mongol Custom]; Part One. Beijing: Zhongyang minzu xueyuan chubanshe, Central Institute for Nationalities Press.

<https://asiarussia.ru/articles/1788/>

<https://volkov.irkutsk.ru/posts/kult-obo-mini-slovar-shamanskikh-tierminov/>

https://forbes.kz/articles/kazahstanskije_uchenyje_raskryli_taynu_kurgana_amira_temura

Makale Bilgi Formu

Yazar(lar)ın Notları:

Yazar(lar)ın Katkıları: Bu makalenin yazımına tüm yazarlar eşit katkıda bulunmuştur. Tüm yazarlar son metni okudu ve onayladı.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Telif Beyanı: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu araştırma için herhangi bir kamu kuruluşundan, özel veya kâr amacı gütmeyen sektörlerden hibe alınmamıştır.

Etik Onay ve Katılımcı Rızası: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Ekler

https://legendtour.ru/rus/mongolia/info/mongolian_ovo.shtml/E.T 11.05.2024

https://legendtour.ru/rus/mongolia/info/mongolian_ovo.shtml/E.T 11.05.2024

https://legendtour.ru/rus/mongolia/info/mongolian_ovo.shtml/E.T 11.05.2024

https://legendtour.ru/rus/mongolia/info/mongolian_ovo.shtml/E.T 11.05.2024

https://legendtour.ru/rus/mongolia/info/mongolian_ovo.shtml/E.T 11.05.2024

https://legendtour.ru/rus/mongolia/info/mongolian_ovo.shtml/E.T 11.05.2024